

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Masarykova univerzita

Uchazeč

Jan Kratochvíl

Habilitační práce

Lidská práva v praxi obecných soudů

Oponent

David Kosař

**Pracoviště opONENTA,
institute**

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

I.

Výsledky práce

Habilitační práce Jana Kratochvíla „Lidská práva v praxi obecných soudů“ je v českém kontextu svěží v tom, že se věnuje aplikaci lidských práv *nižšími* obecnými soudy, tj. soudy první a druhé instance. Tento trend, kladoucí důraz nejen na vrcholné soudy, ale i na nižší soudy, lze již nějaký čas vysledovat zejména v americké (empirické) právní vědě, v Česku i v Evropě obecně však pořád nezakotvil. V tomto ohledu tak práce Jan Kratochvíla vhodně doplňuje dosavadní stav poznání opírající se především o doktrinální práce (srov. zejména existující komentáře k LZPS, monografické práce Pavla Molka či učebnice a vědecké práce o lidskoprávní judikatuře v Česku) a empirické studie o používání lidských práv třemi českými *vrcholnými* soudy (srov. zejména Kosař et al., *Domestic Judicial Treatment of European Court of Human Rights Case Law*. Routledge, 2020). Za přínosné rovněž považuji otevřené přiznání, jak soudy v praxi s lidskoprávní judikaturou nakládají (např. na s. 21).

II.

Aktuálnost a originalita zpracovaného tématu

Většina českých studií o soudní aplikaci lidských práv je doktrinální a zaměřuje se primárně na rozhodovací činnost třech „brněnských“ vrcholných soudů. Habilitační práce Jana Kratochvíla staví na originálním datasetu rozhodnutí nižších soudů, které analyzuje nejen pomocí doktrinárních metod, ale empiricky. V tomto ohledu je tedy práce originální a zejména v oblasti aplikace lidskoprávních standardů v trestním právu předkládá výsledky umožňující další bádání a rozvoj oboru ústavního práva v širším slova smyslu.

Zpracované téma a jeho uchopení je i navýsost aktuální, a to ze dvou důvodů. Zaprvé, vrcholné soudy rozhodují pouze zlomek soudních sporů a bez internalizace lidskoprávních standardů a myšlení soudci nižších soudů nikdy nedojde k plnohodnotnému naplnění lidskoprávních závazků (to, že k tomu je potřeba i spolupráce moci zákonodárné a moci výkonné, a občanské společnosti teď nechávám stranou – k tomu viz práce Courtney Hillebrecht, Alexandry Huneus, Beth Simmons a dalších). Zadruhé, současná situace v Polsku ukazuje, že při aplikaci lidskoprávních norem nelze spoléhat jen na vrcholné soudy. V případě ohrožení demokratických principů a ovládnutí či paralýzou ústavního soudu (a následně i vrcholných obecných soudů) vládnoucí politickou garniturou je „kvazidifúzní“ kontrola ústavnosti, včetně lidskoprávních norem, jednou z mála cest, jak erozi demokracie zabránit nebo jí alespoň moderovat.

III.

Struktura práce a použité metody

Předložená habilitační práce ve formě publikované monografie (Leges, 2020) se skládá ze 7 kapitol. Po úvodu (kapitola I) autor rozebírá způsoby aplikace lidských práv obecnými soudy (kapitola II), aplikaci mezinárodních smluv obecnými soudy (kapitola III) a subsidiaritu ve vztahu mezi soudy (kapitola IV). Kapitoly II-IV tak obsahují teoretický rámec habilitační práce. Kapitoly V-VII pak předkládají výsledky empirické analýzy používání lidských práv okresními, krajskými a vrchními soudy. Kapitola V se věnuje subsidiaritě ve vztahu mezi Ústavním soudem a obecnými soudy obecně a analyzuje judikatury nižších obecných soudů z kvantitativního i kvalitativního hlediska, kapitola VI se detailněji zaměřuje na použití lidských práv trestními soudci a kapitola VII se snaží identifikovat faktory ovlivňující použití lidských práv obecnými soudy. Tato struktura je rozumná a její členění dává smysl. Jak bude uvedeno níže, postrádám však v práci závěrečnou kapitolu, která by propojila teoretickou a empirickou část práce.

IV.

Formální úprava a jazyková úroveň práce

Formálně je práce na vysoké úrovni. Text se čte dobře a neobsahuje překlepy ani gramatické chyby. Autor navíc efektivně používá přehledných tabulek.

V.

Připomínky k habilitační práci uchazeče

Úkolem oponenta je však nejen vyzvednout kladné stránky předložené habilitační práce, ale i poukázat na její metodologické limity a kriticky zhodnotit její asumpce, závěry a postupy. V této souvislosti podotýkám, že v následujících řádcích budu nadstandardně kritický, neboť autora dobře znám, a protože mé připomínky mohou posloužit ke zvážení pro případné další publikační počiny autora na textu založené, zvláště pokud budou mířit do zahraničí. To nic nemění na tom, že práce Jana Kratochvíla „Lidská práva v praxi obecných soudů“ splňuje požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Ústavní právo a státověda.

Mé připomínky jsou následující:

1. Předložená práce je velmi **soudcocentrická**, což ji samo o sobě nediskvalifikuje, ale značně limituje. Řada úvah autora (například o ústavněkonformním výkladu, samovykonatelnosti a subsidiaritě) má i jiné ústavněprávní konotace, zejména v souvislosti s dělbou moci, a z toho plynoucí důsledky pro ústavně akceptovatelnou vhodnost použití těchto technik, pro „šíři“ (narrowness) a „hloubku“ (shallowness) soudních rozhodnutí,¹ i pro používání lidských práv obecnými soudy obecně. Nejvíce se to projevuje ve velké asumpci celé habilitační práce – tj., že „rozhodnutí Ústavního soudu považujeme za správná“ (to se dozví čtenář ale až na s. 108). To je samo o sobě velmi odvážné tvrzení (tím spíše, že nemálo rozhodnutí Ústavního soudu bylo shledáno Evropským soudem pro lidská práva v rozporu s Evropskou úmluvou o lidských právech). Navíc z empirických výzkumů Jana Chmela, Terezy Papouškové a dalších víme, že na výsledek řízení před Ústavním soudem ČR mohou mít zásadní vliv soudce zpravodaj, asistenti soudce (zpravodaje) i právní zástupce stěžovatele. I kdybychom se zaměřili jen na roli soudců zpravodajů, je dost dobře možné, že různí soudci Ústavního soudu vnímají subsidiaritu svého rozhodování vůči nižším obecným soudům různě.

¹ K tomu srov. např. Kysela, J.: Dělbou moci v kontextu věčného hledání dobré vlády. Leges, Praha 2019, str. 210-215 a další literatura tam citovaná; či klasická díla Casse Sunsteina o soudcovském minimalismu.

2. V předložené habilitační práci **chybí závěrečná kapitola**, která by propojila teoretickou a empirickou část práce. Čtenář si po přečtení této knihy totiž říká, co z toho plyne? Autor nepřekládá žádnou novou teorii, nesnaží se rámovat práci skrze nějaký koncept (např. válku soudů, deferenci, subsidiaritu či procesualizaci ochrany), nesrovnává svoje výstupy s podobnými výzkumy v zahraničí ani nepředkládá možnosti nápravy (např. větším důrazem na lidská práva u justiční zkoušky, dalším vzděláváním soudců, rozšíření jejich jazykových znalostí atd.).
3. Základní **výzkumnou otázkou** je podle autora „jak okresní, krajské a vrchní soudy plní svou roli v ochraně lidských práv“ (s. 10, důraz doplněn). V kapitolách II a III se však o „roli soudů“ obecně (a roli soudů nižších obzvláště) pojednává málo. Je to (primárně) postavení skutkového stavu najisto nebo rozhodování individuálních sporů nebo dotváření/sjednocování práva nebo zajišťování společenské kontroly (Shapiro) nebo legitimizace právního řádu nebo „bridging the gap between law and society“ (Barak)? Nebo je těch rolí více a soudy na různých stupních soudní soustavy je mají naplňovat v odlišné míře?
4. Podobně **autorova hypotéza** – „že existuje závislost mezi *použitím* lidských práv obecnými soudy při zdůvodnění svých rozhodnutí a výsledkem řízení před Ústavním soudem“, tj. „že v případě *použití* základních práv obecnými soudy je menší pravděpodobnost, že Ústavní soud shledá, že došlo k porušení základních práv“ (s. 11, oba důrazy doplněny) – není dostatečně upřesněna ani v úvodu ani na s. 41-42. Není totiž jasné, co přesně autor myslí „použitím“ – musí jít o použití lidskoprávní normy či judikatury mající vliv na výsledek sporu nebo se počítá i „ornamentální“ odkaz? Stejně tak je přece zásadní, pokud dotčený nižší obecný soud lidskoprávní judikaturu následuje, či se od ní odlišuje nebo s ní dokonce výslovně nesouhlasí. Pokud jde o „techniku použití“, lidskoprávní norma či judikatura může být aplikována přímo, ústavněkonformně, vyplňovat mezeru v právu či jako posvácení vnitrostátní právní úpravy. Předkládaná práce však žádný detailnější codebook pro „použití základních práv“ obecnými soudy nepřekládá (srov. např. KOSAŘ, D. et al. *Domestic Judicial Treatment of European Court of Human Rights Case Law: Beyond Compliance*, Routledge, 2020 s. 95).
5. Jakkoliv se v české doktríně akceptuje, že **ústavněkonformní výklad** zákona má přednost před zrušením zákona, tato problematika je komplexnější a tuto premisi nelze bez dalšího akceptovat (k tomu srov. např. Scott Stephenson, 'Against Interpretation as an Alternative to Invalidation' 2020 48(1) *Federal Law Review* 46; česky například ŠEJVL, M. *Techniky soudní politiky a jejich načasování*, *Právník*, č. 4/2020, s. 307-308 – o tomto jevu ale píše ve starších pracích i Zdeněk Kühn, například ve své kapitole v *Constitutional Courts as Positive Legislators*, CUP, 2011). Autor to do jisté míry uznává (byť bez jakékoliv reflexe literatury), nicméně se domnívá „i poměrně kreativní ústavněprávní výklad vytvoří požadovanou právní jistotu“ (s. 17). To je zaprvé empirické tvrzení, které autor dostatečně nepodložil, a za druhé presumuje, že jedinou hodnotou ve hře je právní jistota (zatímco například dělba moci zde vůbec nehraje roli).
6. V kapitole III se autor detailně věnuje **samovykonatelnosti** vnitrostátních ústavních norem a mezinárodních smluv (resp. norem). Rozboru pojmu samovykonatelnosti vnitrostátních ústavních norem, který je sám o sobě novátorský, jsou však věnovány pouze tři strany (s. 33-35) bez odkazu na jakoukoliv ústavněprávní literaturu či judikaturu (a u odkazů na pravidla samovykonatelnosti mezinárodních smluv není zdůvodněno, proč by se tato pravidla měla automaticky aplikovat i na vnitrostátní ústavní normy – to by pak Ústavní soud těžko mohl přímo použít například princip dělby moci). Při rozboru samovykonatelnosti mezinárodních smluv (s. 51-56) pak autor opomíjí klíčové dílo Petra Mikeše (srov. P. Mikeš, *Aplikace mezinárodního práva v právním řádu ČR pohledem teorie a soudní praxe* (Wolters Kluwer, 2012, zejména s. 138-141). Je rovněž škoda, že autor nešel nad rámec obecných pravidel při aplikaci samovykonatelnosti a nerozebral, jaká substantivní kritéria při posuzování samovykonatelnosti mezinárodních norem české soudy aplikují (k tomu srov. např.

nálezy II.ÚS 2858/13 a I. ÚS 2637/17, § 33; rozsudky NS 11 Tcu 7/2007 a 25 Cdo 1194/2006; či rozsudky NSS 3 Ao 2/2007, 5 As 19/2006, 9 Afs 128/2007). Z této judikatury (obdobně rovněž Mikeš, *Aplikace mezinárodního práva v právním řádu ČR pohledem teorie a soudní praxe*, s. 139) například požadavek na kompletnost posuzovaného pravidla nevyplývá (a contrario, autor, s. 34).

7. V kapitole IV věnující se **subsidiaritě** ve vztahu mezi soudy je zjevný nepoměr při rozboru subsidiarity u ESLP (které je věnováno 17 stran) a subsidiaritou u Ústavního soudu ČR (které jsou věnovány jen 3 strany). To je pochopitelně částečně dáno množstvím literatury vztahující se k ESLP, a naopak nedostatečně rozvinutého diskurzu k této problematice ve vztahu k ÚS ČR. To ale neospravedlňuje například opomenutí negativní subsidiarity v teoretické části IV.4 věnující se ÚS ČR – pojmy jako zdrženlivost (*self-restraint*) již zakotvily i v českém právnickém diskurzu.² Stejně tak v této části nenajdeme ani teoretický rozbor pojmu „deference“ obecně³ ani ve vztahu k nižším obecným soudům zvláště⁴ – zde naopak autor presumuje (podobně jako na s. 93), že je každému jasné, co se tímto konceptem myslí (i že snad celý Ústavní soud tento koncept zná a jednotně aplikuje...), což je vzhledem k tomu, že na toto téma (alespoň podle mě) nikdo nenapsal v češtině ani článek⁵, natož knihu, těžko udržitelné. Tuto část bylo možné rámovat i jako mezisoudní dialog či se zabývat aplikovatelností „procesualizace ochrany“ v českém prostředí. Zde tak byl obrovský prostor pro autora, aby posunul vědění, a pokusil se teoreticky koncept subsidiarity ve vztahu k českému ústavnímu soudu uchopit. Tato příležitost však zůstala nenaplněna.
8. Autor rovněž předpokládá **obrovskou míru předvědění** a znalosti analyzované judikatury ÚS – u řady příkladů rozebíraných v textu (nemluvím o těch v poznámkách pod čarou) by bylo vhodné doplnit, jak vlastně kauza před Ústavním soudem dopadla (např. na s. 19 v souvislosti s aktivní legitimací k podání popěrné žaloby či na s. 27 v souvislosti s nálezem II. ÚS 1969/10).
9. Pokud jde o **empirickou část knihy**, jak jsem předeslal výše, ta je nedostatečně propojená s teoretickou částí, a navíc příliš krátká. Sledovaný vzorek v kvantitativní a kvalitativní analýze v kapitole V. je velmi malý a těžko z něj lze nějaké závěry zobecňovat. Stejně tak nerozumím tomu, proč byla kvalitativní analýza provedena jen v roce 2015 (s. 105). Taktéž je škoda, že rozhovory se soudci slouží jako ornament (s. 99 a s. 117) a nikde se nedozvíme, kdy byly provedeny, s kým, a na základě jakých otázek. V kapitole VII pojednávající o faktorech ovlivňujících použití lidských práv obecnými soudy je pak škoda, že se autor nevypořádává se závěry dosavadních empirických výzkumů o rozhodovací činnosti Ústavního soudu ČR (zejména z pera Jana Chmela a Terezy Papouškové, ale i dalších). Proto autor neformuluje ani alternativní hypotézy a nevypořádává se s nimi.⁶ Nejzajímavější je tak kapitola VI, která umožňuje detailnější vhled do používání lidskoprávní argumentace obecnými soudy v trestních věcech a poodkrývá i mentalitu českých trestních soudců. Je škoda, že takových újeji zaměřených případových studií není v knize více – ať už ze správného

² Srov. např. Malíř, J.: Institucionální zdrženlivost ústavních soudů se zřetelem k Ústavnímu soudu ČR. In: Ondřejková, J., Malíř, J. a kol.: Ústavní soud ČR: strážce ústavy nad politikou nebo v politice? Leges, Praha 2020. Jsem si vědom, že tato kapitola vyšla až po odeslání habilitace do tisku, nicméně judikatura tam diskutovaná existovala již dlouho.

³ Srov. např. LAWSON, G., SEIDMAN, G. *Deference: The Legal Concept and the Legal Practice*. OUP, 2019.

⁴ Pojem soudní deference se používá nejen ve vztahu mezi vyššími (a ústavními soudy) a nižšími soudy, ale i ve vztahu mezi soudy a správními orgány (např. tzv. Chevron doctrine v USA) či ve vztahu mezi soudy a zákonodárcem. V každém z těchto kontextů má pojem deference jiný význam i jiné teoretické ospravedlnění.

⁵ Nejblíže snad ŠEJVL, M. Techniky soudní politiky a jejich načasování, *Právník*, č. 4/2020, ale i Šejvl zmiňuje deferenci jen mimochodem.

⁶ Takových faktorů může být mnoho, od pohlaví přes znalosti cizích jazyků a soudcovskou filozofii až po politickou orientaci soudců. K tomu srov. (byť se jedná o knihu publikovanou o rok později než habilitační práce, takže to nelze klást k tíži autora habilitační práce) SMEKAL, Hubert, Jaroslav BENÁK, Ladislav VYHNÁNEK, Monika HANYCH and Štěpán JANKŮ. *Mimoprávní vlivy na rozhodování českého Ústavního soudu*. MUNI Press, 2021.

soudnictví (které je v překládané habilitační práci značně opomíjeno) nebo z civilního soudnictví.

VI.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce

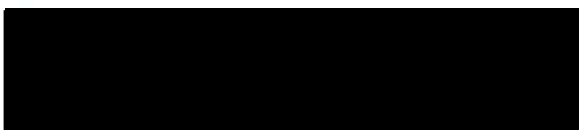
Otázky pro ústní obhajobu navrhuji následující:

1. Jaká substantivní kritéria samovykonatelnosti (self-executiveness) mezinárodních smluv používají české soudy? Souhlasí s těmito kritérii autor?
2. Jak autor vnímá negativní subsidiarita ve vztahu k Ústavnímu soudu ČR (viz část IV.4)?
3. Co se rozumí pod pojmem soudní deference (judicial deference) obecně a jak by s ní měl Ústavní soud ve vztahu k obecným soudům nakládat?
4. Měl by Ústavní soud ČR přistoupit na trend v judikatuře ESLP spočívající v procesualizaci ochrany a proč?
5. Jaké další faktory kromě věku, vzdělání a druhu řízení mohou mít vliv na použití lidských práv obecnými soudy?

Závěr

Habilitační práce Jana Kratochvíla „Lidská práva v praxi obecných soudů“ **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Ústavní právo a státověda.

Brno dne 5. 12. 2021

podpis

